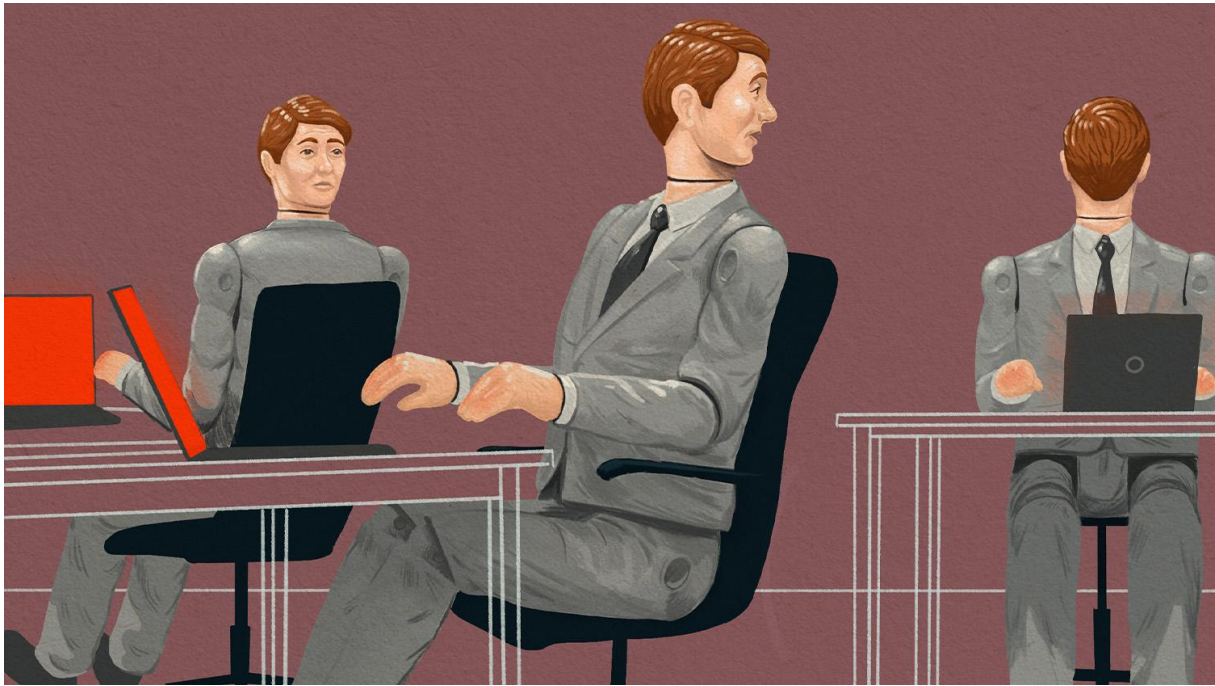

Ambtenaar onder extreemrechts kabinet

VRIJ NEDERLAND - WOENSDAG 12 NOVEMBER

Veel ambtenaren hebben onder het radicaal-rechtse PVV-kabinet geworsteld met hun rol als kritische adviseurs, zo blijkt uit een rondgang langs de ministeries. En met een coalitie over rechts met JA21 dreigt dit scenario zich te herhalen.

AUTEUR[YASMIN AIT ABDERRAHMAN](#)

Op het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat zwaaiden anderhalf jaar lang PVV-bewindspersonen de scepter: minister Barry Madlener en staatssecretaris Chris Jansen. Madlener wilde sinds zijn aantreden vliegen, vliegen, vliegen. Belangen van omwonenden en effecten van milieuschade hadden geen prioriteit.

Uit gesprekken met bronnen rond de top van verschillende ministeries blijkt dat de hoogste ambtenaar op het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, secretaris-generaal Jan Hendrik Dronkers, lagergeplaatste ambtenaren onder druk zette om feiten aan te passen of onwelgevallige rapporten onder de pet te houden.

In lijn met de wensen van PVV-minister Barry Madlener vroeg Dronkers zijn collega's om rapporten over de geluids- en milieu-effecten van vliegverkeer achter te houden voor de Tweede Kamer. Ook drong Dronkers erop aan om berekeningen aan te passen met als doel om de schadelijke effecten van vliegverkeer af te zwakken.

Dronkers werkte daarbij meermaals om zijn collega-topambtenaren heen. Teksten van directeur-generaals met principiële bezwaren werden zonder hun medeweten door hem aangepast. Directeur-generaal Ruth Clabbers kon deze manier van werken niet rijmen met haar geweten en legde haar functie neer.

Het is niet de normale gang van zaken, benadrukt een woordvoerder van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, waar de afdeling Dialoog & Ethiek onder valt. Sinds de Toeslagenaffaire organiseert de afdeling lezingen voor ambtenaren over morele vraagstukken. 'De directeur-generaal draagt inhoudelijk verantwoordelijkheid voor beleid. Een SG is verantwoordelijk voor de organisatie van het ministerie als geheel maar bemoeit zich in principe niet met de inhoud. Aanpassingen moeten altijd in afstemming gebeuren.'

Een ander voorval dat bij ambtenaren op het departement veel ongenoegen losmaakte, was dat staatssecretaris Chris Jansen zich in september 2024 openlijk schaarde achter de 'minder, minder'-uitspraak van Wilders. Het duurde meer dan een week voordat Dronkers een mail stuurde aan het personeel, waarin hij stelde dat het een 'ongemakkelijke week' was geweest, dat het 'roerige tijden' waren en dat hij het belangrijk vond dat alle ambtenaren zich thuis voelden. Intern bleef bij ambtenaren het gevoel leven dat Dronkers geen grens trok richting de staatssecretaris; daar deed deze 'vage' en 'nietszeggende' mail niets aan af.

Na de val van het kabinet postte Dronkers op LinkedIn een foto waarop hij trots staat met zijn armen om de PVV-bewindspersonen heen geslagen. 'Mijn grote dank voor hun betrokkenheid bij het departement en alle IenW-thema's.' Sommige ambtenaren zagen in deze post het bewijs van de normalisering van extreemrechtse bewindspersonen.

Kleurloze uitvoerders

We zien ambtenaren vaak als loyale, politiek kleurloze uitvoerders van beleid. Gebonden aan de ambtseed en betaald door de samenleving zorgen ze ervoor dat ministers en staatssecretarissen zo goed mogelijk geïnformeerd zijn én zich aan de wet houden. Maar op die rol staat steeds meer spanning. Want wat doe je als ambtenaar wanneer je beleid moet uitvoeren dat in strijd is met rechtsstatelijke grenzen of met je eigen morele grenzen?

Uit een rondgang langs (top)ambtenaren, oud-ambtenaren en diplomaten op de verschillende ministeries blijkt dat steeds meer ambtenaren worstelen met hun rol. Allemaal uiten ze dat op een andere manier. De één worstelt in stilte met loyaliteitsdilemma's, de ander beraadt zich, weer anderen spreken zich publiekelijk uit.

Het begon met een kleine groep, inmiddels staan er wekelijks steevast duizend demonstranten

Donderdagmiddag, voor Rijkskantoor Rijnstraat 8 in Den Haag, het gebouw waar het ministerie van Buitenlandse Zaken is gevestigd, zijn ambtenaren elke donderdag aan het demonstreren tegen het Gazabeleid van het kabinet. Er worden A4-tjes uitgedeeld waar Artikel 90 van de grondwet op staat afgedrukt: 'De regering bevordert de internationale rechtsorde.' Een *reminder* aan alle medewerkers.

Het is geen spontane actie. Al 88 donderdagen protesteren de ambtenaren hier, week in week uit. Het begon met een kleine groep, inmiddels staan er wekelijks steevast duizend demonstranten. Dat gaat iedere keer volgens hetzelfde ritueel: de ambtenaren gaan op de grond zitten, er volgt een speech, dan een stilte van een kwartier, die wordt afgesloten met een lang en luid applaus.

Obstructie

Kritische advisering is een van de belangrijkste taken van een ambtenaar. Het houdt in dat je de minister zo goed mogelijk adviseert vanuit je expertise, je bent de beleidsexpert en daarmee de belangrijkste interne kritische toets, of zelfs 'interne activist'. Zo proberen ambtenaren op ministeries, in de regel achter gesloten deuren, hun minister of staatssecretaris te wijzen op mogelijkheden en risico's van beleidskeuzes. Zo zorgen ze er als 'derde macht' voor dat beleid niet ontspoord.

Ambtenaren kiezen doorgaans voor dit werk vanuit maatschappelijke betrokkenheid en de wens om iets aan de samenleving bij te dragen. Of kritische adviezen de top van ministeries bereiken, blijkt erg afhankelijk van de 'tussenslagen', oftewel van de leidinggevende ambtenaren die de nota's van beleidsmedewerkers doorzetten naar de top van het ministerie. En daar vindt vaak obstructie plaats.

Voormalig diplomaat Berber van der Woude: 'In theorie kunnen ambtenaren vrij en kritisch adviseren. Soms word je alleen niet door de minister onder druk gezet, maar door je eigen ambtelijke collega's die een paar niveautjes hoger zitten. Dat is problematisch.'

Ambtenaren binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken werden nadrukkelijk aangespoord om discussies over buitenlandbeleid ‘horizontaal’ te voeren. Onderling dus.

‘Je bent afhankelijk van de opvatting van je manager’, zegt een beleidsmedewerker op het ministerie van Buitenlandse Zaken, die niet met haar naam genoemd wil worden. ‘Soms wordt échte tegenspraak gewoon niet gefaciliteerd. Dan zit je daar met je goede gedrag.’

Zo werden ambtenaren binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) na 7 oktober 2023 nadrukkelijk aangespoord om discussies over buitenlandbeleid voornamelijk ‘horizontaal’ te voeren. Onderling dus, met de collega’s op dezelfde hiërarchische, maar niet met een meerdere of met de top van het ministerie.

Binnen het ministerie van BZ werden ambtenaren uit elkaar gespeeld. Zo werden ambtenaren die inhoudelijke kritiek op het Israël/Gaza-beleid hadden maar niet op dat dossier werkten, onder druk gezet om zich er niet mee te bemoeien. Dat zou volgens de ambtelijke top een teken van wantrouwen zijn ten opzichte van de collega’s die wél op het dossier werkten. Het was een verdeel-en-heersstrategie die werkte.

‘Diversity of thought’

En dat terwijl ambtenaren zich sinds de aanpassing van de ambtseed in 2023 juist gesteund voelden om kritisch te adviseren. In de nieuwe ambtseed werd de nadruk verschoven van loyaliteit richting de bewindspersoon naar ‘verantwoordelijkheid richting de samenleving’ en ‘rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid en respect’. Sindsdien voelen ambtenaren zich gesterkt om tegen bewindspersonen in te gaan en wordt een nieuwe generatie ambtenaren opgevoed met het idee dat loyaliteit meer gebonden is aan de grondwet en samenleving dan aan de specifieke bewindspersoon.

Dat bleek nodig. Sinds het aantreden van het kabinet-Schoof, hebben steeds meer ambtenaren last van gewetensbezwaren. Met name de Nederlandse opstelling ten aanzien van Israël en Palestina blijkt al jarenlang een splijtzwam voor veel ambtenaren. Dat ervoer ook voormalig diplomaat Angélique Eijpe in 2021, toen Israël Gaza al bombardeerde. Met een groep van tien ambtenaren die op het dossier werkten of hadden gewerkt constateerde Eijpe dat het Nederlandse beleid rondom een

tweestatenoplossing niet werkte, en dat het Israëlische geweld richting Palestijnen steeds erger werd.

De ambtenaren schreven een brief aan minister Stef Blok (VVD), die later werd vervangen door Wopke Hoekstra (CDA). Hoekstra vroeg ambtenaren bij zijn aantreden om direct contact met hem te zoeken als ze zorgen hebben of andere perspectieven hebben op beleid. Ook hij kreeg, samen met Liesje Schreinemacher (VVD), een mail van Eijpe met bijgevoegd de brief van de tien ambtenaren. De mails gingen ook naar Paul Huijts, secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, die voorheen SG was onder Mark Rutte.

In de mail aan Bruins Slot schrijft ze: 'Op dit moment voltrekt zich in Gaza voor onze ogen een aangekondigde genocide'

In de mails uit 2021 en 2022, in handen van Vrij Nederland, waarschuwen de diplomaten dat de Nederlandse inzet voor een tweestatenoplossing 'problematisch en een gepasseerd station' is. De ambtenaren wijzen erop dat het streven naar een tweestatenoplossing in de praktijk een 'apartheidsrealiteit' is. En dat Israël, zonder externe druk of interventie, nooit eigenstandig die realiteit tegen zal gaan.

'Aan Palestijnse zijde zal verzet tegen onderdrukking, apartheid, geïnstitutionaliseerde rechtsongelijkheid, of welke benaming men ook kiest, niet stoppen tot die realiteit wordt aangepakt', schrijven de diplomaten.

Ondanks expliciete uitnodiging van ministers om kritisch te zijn, bleek de brief van de bezorgde ambtenaren in de praktijk niet in goede aarde te vallen. Wat volgde was niet een gesprek met de minister, maar met secretaris-generaal Paul Huijts. Het gesprek ging niet over de inhoud van de brief, maar over het versturen van de brief *an sich*. Huijts maakte tussen de regels door duidelijk: het was ongehoord dat de diplomaten op deze manier hun zorgen richting de minister wilden uiten.

Andere bronnen bevestigen dat Huijts bepaald niet stond te wachten op tegenspraak, specifiek op dit dossier, en ook niet blij was met de demonstraties voor het ministerie. Aan Huijts schrijft Eijpe, die op dat moment als Coördinator Veilige Werkomgeving moet toezien op ruimte voor tegenspraak en *diversity of thought* van ambtenaren, in 2022: 'Verschillende mede-ondertekenaars van de brief twijfelen nu [om opnieuw te mailen] vanwege signalen die ze hadden opgevangen dat het niet overal in goede aarde was gevallen. Ook de oproep van de minister (om hem direct te benaderen, red.), deed daar

niet direct aan af voor hen. (...) Het voelt kwetsbaar dit te doen, maar ik vertrouw ook op de organisatie en mijn professionele en morele kompas.' Huijts reageert daar niet op.

Twee jaar later, bij het aantreden van Hanke Bruins Slot als minister van Buitenlandse Zaken, probeert Eijpe opnieuw aan de bel te trekken, wanneer Israël na 7 oktober 2023 Gaza opnieuw bombardeert. Ze wordt door het secretariaat van de minister verwezen naar de persoonlijk secretaris, en door de persoonlijk secretaris naar de secretaresse van de secretaris-generaal Paul Huijts.

Eijpe besluit Huijts en Bruins Slot te mailen. In de mail aan Bruins Slot schrijft ze: 'Op dit moment voltrekt zich in Gaza voor onze ogen een aangekondigde genocide.' Ze wijst Bruins Slot en Huijts erop dat Nederland Israël volledig de vrije hand heeft gegeven, en dat de opstelling diametraal tegen onze kernwaarden het internationaal humanitair recht staat. 'Onder andere om te voorkomen dat er over een X aantal jaar door een enquetecommissie de conclusie wordt getrokken dat we hier een genocide hebben gesteund.'

Vertrekken

De hele episode leidde ertoe dat Eijpe eind vorig jaar haar biezen pakte vanwege gewetensbezwaren tegen het kabinetsstandpunt ten aanzien van Gaza. En de casus Eijpe staat allesbehalve op zichzelf. Ook op andere ministeries, waaronder bij Sociale Zaken en Buitenlandse Zaken, hebben ambtenaren onder de extreemrechtse wind van het kabinet Schoof het afgelopen jaar besloten hun functie neer te leggen vanwege gewetensbezwaar.

Ook koning Willem-Alexander moedigde ambtenaren aan om te vertrekken. Tijdens een werkbezoek in juni 2024 in New York zei hij over ambtenaren die moeite hebben met werken voor het kabinet-Schoof: 'Het staat iedereen vrij die met zijn geweten niet overeen kan komen, om een andere baan te zoeken.'

'Het gemak waarmee wordt gezegd dat je weg kan gaan, vind ik ergerlijk', zegt oud-diplomaat en voormalig GroenLinks-fractievoorzitter Bram van Ojik, die tussen 2010 en 2012 als diplomaat zag hoe de sfeer op het ministerie van Buitenlandse Zaken veranderde onder minister Uri Rosenthal (VVD) onder invloed van de gedoogconstructie met de PVV.

Van der Woude: 'Ik vind dat ambtenaren, als er grondwettelijke

grenzen worden overschreden, een plicht hebben om te lekken'

Het aanmoedigen van mensen om te vertrekken als het beleid 'je niet zint', brengt het risico met zich mee dat kritische advisering juist verdwijnt. 'Dat is een dilemma, want enerzijds heb ik moeite met werken voor een extreemrechts kabinet', zegt een beleidsmedewerker van de afdeling Hersteloperatie Toeslagen, 'maar als alle ambtenaren met kritische perspectieven weggaan, wie blijven er dan nog over om het kabinet de goede richting in te duwen?'

Van Ojik pleit dan ook voor een 'time-out' voor ambtenaren die gewetensbezwaren hebben. 'Tussen het loyaal uitvoeren wat de minister heeft besloten en het nemen van ontslag moet een tussenweg bestaan, zoals overplaatsing naar een ander departement, waarin je kunt nadenken of op zoek kunt gaan naar ander werk.'

Voormalig diplomaat Van der Woude is stellig: 'Ik vind dat ambtenaren, als er grondwettelijke grenzen worden overschreden, een plicht hebben om te lekken.' Volgens haar wordt op ministeries kritiek op de Nederlandse inzet ten aanzien van het 'Midden-Oosten Vredesproces' nu vaak afgedaan met 'begrip voor emoties'. Er worden bijeenkomsten georganiseerd waar ambtenaren hun zorgen en emoties kunnen delen. 'Maar dat ambtenaren adviseren vanuit hun expertise en professionele integriteit, wordt vaak niet onderkend', aldus Van der Woude.

Ook Eijpe kreeg een dergelijke reactie van Huijts per mail: 'Ik begrijp hoe moeilijk deze tijd voor jou is. De beelden van wat je hoort van familie en vrienden moet heel zwaar voor je zijn', om haar vervolgens te laten weten dat het 'volstrekt onwerkbaar en niet professioneel' is om de minister op deze manier te benaderen.

Huijts vindt dat Eijpe ten onrechte een beroep doet op tegenspraak door een gesprek met de minister te vragen. 'We hebben allemaal over van alles opvattingen', schrijft hij. Tegenspraak is belangrijk, volgens hem, maar 'nadrukkelijk op het terrein waar je werkt. Het is geen uitnodiging aan alle medewerkers om zich te mengen in beleidsvorming op terreinen waar ze zelf niet actief zijn.' Voor Eijpe is dit een onbegrijpelijke reactie, aangezien ze juist was aangesteld om erop toe te zien dat die ruimte er wél was.

nawoord

Eijpe is sinds haar vertrek, veelal onbezoldigd, actief in lobby en advocacy gericht op Gaza. Ruth Clabbers heeft volgens haar LinkedIn nog geen nieuwe baan. Huijts is op voordracht van de minister van Buitenlandse Zaken benoemd tot ambassadeur in Londen, en wil niet persoonlijk reageren op het verhaal.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken laat namens Huijts weten: 'De ontwikkelingen in Gaza hebben de afgelopen jaren veel losgemaakt in de Nederlandse samenleving. Dat was ook merkbaar binnen de BZ-organisatie. Onder leiding van Paul Huijts heeft BZ in diverse bijeenkomsten en gespreksvormen ruimte gegeven aan medewerkers om zich uit te spreken, ook over de mogelijkheden om inhoudelijk advies over het onderwerp uit te brengen. Daarbij is vanaf het begin aangegeven dat er veel ruimte is voor ambtelijke tegenspraak en dat het belangrijk is dat verschillende invalshoeken in de advisering worden meegenomen, maar dat de ambtelijke advisering in eerste instantie loopt via de collega's die actief zijn op het betreffende dossier.'

Jan Hendrik Dronkers:

'Als secretaris-generaal is het mijn taak een brug te slaan tussen het ambtelijk apparaat en bewindspersonen. Dat is altijd een uitdagende opdracht. En zo ook het afgelopen jaar. Ik probeer mijn rol als SG altijd naar eer en geweten in te vullen, zowel naar ambtenaren als naar bewindspersonen. Ik herken mij niet in het geschetste beeld, dat naar mijn mening ongenueanceerd en onjuist is. Ik distantieer me van de inhoud en laat de verantwoordelijkheid van dit artikel aan Vrij Nederland.'

Dit is een bewerkte versie van het artikel uit het maandblad.